

१०३

अथ

103

4

ग्रन्थनामः-

“स्थालीपाकप्रयोगः”

कर्तृनामः-

नारायणभट्टः”

विषयः-

प्रयोगः”

Sthalipaka Prयोगaha
300

स्थला
॥२॥

व्यजनं वा मे धृतपात्रं च धारयन्तु ॥ मेघास्तु होजराव धोगोरवर्णे मे हो
जसः ॥ धूम्रं च जो लोहिताक्षः स प्रार्चिः सर्वकामदः ॥ आत्मानि मूर्ख
मासीन एव स्तु पोहताशनः इति ॥ ततो यदि समिधो दो समाश्रयितो द
निस्तर्हि प्रसवरोहणं कार्यं ॥ तच्चैवं ॥ प्रसवरोहिति मंत्रस्य हिरण्यग
र्भो ग्निस्त्रिष्टुप ॥ अग्निप्रसवरोहणे विनियोगः ॥ प्रसवरोहजातवे
नं दः पुनस्त्वं देव भ्यो हव्यं वहनः प्रजां नृप ॥ प्रजां पुष्टिरयि मे स्मा सु धे ह्य
था भवथ जमानाय शंयोः ॥ इति मंत्रेण समाश्रयितो ग्निं समिधं स्था
पितुं ग्नौ प्रक्षिपेदिति ॥ एतदेतं संस्थापिते ग्नौ होमकार्यं धनिसुधा
रिति होमे तु नैतावत् ॥ ततः पादणिस्तुलीपाके प्रधानदिनात् पूर्वदि ॥ २॥

103

१ x तत्रयजमानः

३ श्री

चतुस्त्रं

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ कृतं तिस्र्यक्रियशुचिः परिहितधौ तवासादभ्रपाणिः
पीठोपविष्टः प्राञ्जुरवो वाग्यतो हिराचम्य प्राणानायम्य देवाकालौ स
कीर्त्यैरमेभ्यश्चरतीत्यर्थं जम्बुकर्म करिष्ये ॥ तदंगं कर्तुं स्मृतिं लादिकरि होमं ३
र्ष इति संकल्प्य ॥ गोमयादिलिप्ते शुचौ देशे शुभ्रमूर्तौ ईशान्यारं नमुद
कसंस्त्रं चतुरंगुलौ न्ततमंगुलौ वृत्तं वा चतुर्दिक्षु लिप्तादिसप्तस्य गु मि ५
उपरि धिक् फलितमष्टादशांगुलं विस्तृतं होमानुसारेण तदधिकं वा
नतु ततो न्यूनं मध्यो न्तं स्थितं कुर्यात् ॥ तद्रोमयेन प्रदक्षिणमुत्स्य पलि
दक्षिणे शो उदीच्यां दे प्रतीच्यां चतुः प्रा-ज्याम धर्मित्यंगुलानि सत्काद
क्षिणोपक्रमामुदकसंस्त्रं प्रादेशमात्रमेकां लेखात्तयो न्ये

353

स्थाना

॥३॥

गा
१६

तस्यादक्षिणोत्तरयोः प्रागायते पूर्वरेखाया असंसृष्टे प्रादेवमिसेते
दे लेखे लिखित्वा तयोर्मध्ये दक्षिणत आरभ्य परस्परमसंसृष्टः
प्रागायतोऽदेव संस्थोः प्रादेव संमिताः स्तिस्त्र इति षड् लेखाय
क्षिप्रा कलमूले न दक्षिणहस्ते नोत्तरव्य लेखासु तच्छ्रवणे मुदग
मनिधाय स्त्रं डिलमद्रिभ्युक्ष्य राकलमागनेषां निरस्य पाणिं प्रक्षा
त्य वाग्यतो न वेत्ता। ततस्तै जसेना संभवे ॥ ३ ॥ नमयेन वीत्रयुगे पा ४
नसंपुटी कृत्य सुवोसिं न्याश्रोत्रियां रास्वगृहादा समुधं निधूमम
ग्निमाहृतं संस्थं डिलगनेषां निधाय। एष्योने राहुगणो गौतमो गिनिस्त्रि
ष्टुप्। जुष्टो दमूना आनेयो वसुभुतो गिनिस्त्रिष्टुप्। आत्मा बहने विनियोगे ॥३॥

नि
जोतमो

गः॥ एष्योने सुदृष्टो जुष्टो दमूना इत्यक्षतैरावाद्यां दनं हरी कृत्य समस्त द्वा
न्याहतीनां परमेष्ठी प्रजापतिः प्रजापतिर्बहतीना अग्निमतिष्ठापने
विनियोगः॥ ३ ॥ अ॥ न॥ नु॥ व॥ स्व॥ रित्यात्मा भिमुरव पाणिन्यां षट्सु लेखा
सु तत्तत्कर्मसु विहितनामैकैकं मकै मनामकमग्निं प्रतिष्ठापयामीति मित्र
प्रतिष्ठाप्य॥ प्रोक्षिते धनानि क्षिप्य वेणुधमन्या प्रबोध्य ध्यायेद्देवां॥
चत्वारिंशंगाधाम देवाग्निस्त्रिष्टुप्॥ अग्निं ध्याने विनियोगः॥ चित्या मूर्ति
रिष्टं॥ स्मृतिमंत्राभ्यासमहस्तं चतुःश्रंगः सप्तजिह्वा द्विशोर्षकः॥
त्रिपात्रसंनवदनः सुरवासी नैशुचिस्मृतः॥ स्वाहां तु दक्षिणे पाश्चैदेव
वामे स्वधां तथा॥ क्षिप्रं दक्षिणहस्ते स्तु रातिमनेन सुचं सुवंतो मरं

१४ x सद्यस्कात्कायं यौर्णमास्यामश्नौ वा प्रधानदिनः १४ x

नैव प्रातः रोपासनं हत्वा न्वाधानं कुर्यात् ॥ तत्र्येभ्यो ॥ आचम्य प्राणान्ना
यम्यसामिद्वयं त्रयं वा दाय देशकालौ स्मृत्या ममोपात्तदुरितक्षयद्वारा शीप
रमन्वरप्रीत्यथंदिशपूर्णमासाभ्यां स्वात्कीपाकाभ्यां यक्ष्ये ॥ तत्रेदानीं पो
र्णमासेन यक्ष्ये ॥ दर्शतु ॥ पूर्वसंकल्पितेन दर्शस्वात्कीपाकेन यक्ष्ये इति
विशेषः ॥ तत्र देवतापरिग्रहाधर्मन्वाधानं करिष्ये इति संकल्प्य स्मिन् न्वा
हिते ग्नौ जातवेदसमग्निमिध्मेन प्रजापतिं प्रजापतिं चाधारदेवते आज्ये
न अग्नीषोमौ च क्षुषी आज्येन अग्निमग्नीषोमौ च प्रधानदेवतौ च ॥ इत्येते
द्व्येण दर्शतु अग्निमिद्राणी च प्रधानदेवतौ च रुद्रद्व्येण इति विशेषः ॥
स्वेषेण स्विष्टितुतमग्निमिध्मसंतहनेन रुद्रमया समग्निं देवानि यमं ऋ
तिं वायुं सूर्यं प्रजापतिं चैताः प्रायश्चित्तदेवता आज्येन शीताशा

य३

॥३॥

तदोषनिवर्हणार्थं त्रिवारमग्निं मरुतश्चा ज्येन विश्वां देवां संस्रावेण अंगदे
यताः प्रधा न दे व ताः सर्वाः सन्निहिताः संतु एवं सांगो पांगेन कर्मणा श्वायक्षे
॥ सद्यस्का लेतुसद्यो यक्ष्य इति संकल्प्य नृषेण समस्त व्याहृतिं निर्वसमिद्धा
मंकुर्यात् ॥ व्याहृतिपक्षे व्याहृती नामित्यादि पूर्ववत् ॥ अन्वाधानसमिधो मे
विनियोगः ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः स्वाहेति प्रजापतयः इन्द्रं नममेति त्यागः ॥
तं चान्निधारयेत् ॥ संकटे तु नृभ्यंता अग्निरस्तम इत्युच्चार्य औज्यं हुत्वा स
मारोपयेत् ॥ तद्यथा ॥ नृभ्यंता विरूपे गिर्या यत्री ॥ कृता न्वाधाना मे ॥ स
मारोपाधिकारसिद्ध्यर्थं प्रायश्चित्ता ज्याहुति होमे विनियोगः ॥ नृभ्यंता
अग्निरस्तम विश्वाः सुक्षितयः पृथक् ॥ अग्ने कामायये भिरि स्वाहा ॥ अ ॥ ३ ॥

स्था ० पा. संनिहने केचिन्मंत्राविधंति ॥ तत्र बहिषि ॥ इन्द्राण्ये संनहनं पूषा ते गनेधि
 ॥ ४१ ॥ वधोतु स ते मा स्थादिति इध्मेत्येकृष्णो रूपं कृत्वा प्राविशस्त्वं वनस्पतीन् ॥
 ततस्त्वोपि च दशधा संप्ररामि सुसंभ्रता त्वो संभ्ररामि कृष्णो स्यात्वरं चो
 देवं पुरश्चरस ध्या संत्यो इति ऐकविंशति धेस्यत्र पंचदश ॥ धेस्यहेना ॥
 ने ५ अन्ये तु नृहमाहुः ॥ अपरे तु मंत्रैः धंति ततः पत्नी आन्यायत नालं कर
 णां कुशात् ॥ ततो दंपती गंधादिभिः स्वशरीरे अलं कृत्य तद्दिने कलह
 क्रिय विक्रय प्रहासा नृत बहु भाषण चोपैयि दिव्य सन पर्यं क शयन दंत
 धावन करंभ कुक्षि ५ भुको इव चण कम स्तूरं ता क क्षार लवण को
 र दूष कम धुमा षमां समद्य परां नोप वास तैल मैथुना निवर्जयंतो ॥
 दधि धृत पयो मिमं ह विष्णो नं दिवैव सकुं जीयातां ॥ आ धू कर्तुः ॥ ४२ ॥

३२ आधुशेषं माषाद्यै नृभुं जीतं व्रतलोपेवात्यै ४ सह संवेशने वा इत्युपाय
 त्वमग्ने व्रतया ५ असीत्यु चा ज्याहुति जुहुयात् ॥ तद्यथा ॥ त्वमग्ने व्रत
 या ५ इत्यस्य वत्सो ग्निर्गायत्री ॥ व्रतलोपे जनि त दोष परिहारार्थं ५ आ ५
 ज्य होमे नियोग ४ ॥ त्वमग्ने व्रतया ५ असि देव ५ आमर्त्येषा ॥ त्वं यज्ञेषी इयः
 स्वाहा ॥ व्रतया याग्य इदं नमस ॥ यद्वा निर्वीपादि पूर्वकं व्रतया या
 ग्ये पार्वणच्छालीषा केन समानतंत्रकं चरु प्रधानात् पूर्व जुहुयात् ॥
 ततः ४ प्रतिपदि प्रातरौ पास नं हुत्वा ५ अग्निं परिस मुर्यु परिसृणीया
 त् ॥ तत्रैयं ॥ अग्न्यायतनाद दं गुक्ति परिमिते देशे ईशानी दिशमा
 रभ्य प्रदक्षिणं समं तात्तोदकेन पाणिना त्रि ४ परिमृज्य पूर्वमुप

५

रिनिहितदकैर्दशांगुलपरिमितेदेशे प्राचादिषुपरिस्तरणायानत्रप्राच्यां त्रि
 प्रतीच्याचोदगग्रादधर्मा ४ अवाच्यामुदीच्याचैप्रागग्या ४ पूर्वपश्चाय दधर्माः ॥२॥
 रिस्तरणमूलकयोरुपरिदक्षिणपरिस्तरणं उत्तरपरिस्तरणं सुदक्षिणयोरु त
 धस्तात् ॥ तेचदधर्मा ४ अनियतसंख्यात्किं कस्यादिशि चत्वारदूत्येवंपा
 उंशेवा ॥ ततो ग्रेदक्षिणतोत्रत्यासनाथ उत्तरतश्चपात्रासादनाथं
 कांश्चित्प्रागग्रादधर्मा स्तरणायान् ॥ अग्रेरीशानीमस्त्रिरंभसापरिषि
 च्यउत्तरास्तीर्णेषुदधर्मेषुदक्षिणसव्यपाणिभ्यांक्रमेणचरुस्तु
 लाप्रोक्षणेयोदवीसुबोप्रणीता ॥ श्रीज्यपात्रेदध्मावर्हिषीरूपं
 कृष्टाजिनेरुत्तरवल्गुमुसलं चेतिद्वेदेउदगयवर्गप्राक्सुखं च

राम

५

श्रुति ३

या ६
दि ९

उत्तयइदंनममंततस्त्रिभिस्त्रिभिः कुशदलेः सव्यपाणिमधोदक्षिणं चो
 परिकुर्वन्पूर्वदलागैरुत्तरदलमूलैश्चत्रिसंधिद्विगुणारुलुं कृत्वा पुनर्द
 क्षिणमधः सव्यं चोपरिकुर्वन्मधोवर्त्रिगुणैर्यत्तम ॥ ततप्रदक्षिणं गच्छेत्
 धात्वा ॥ एवं च शब्ददिहैरेकारजुर्भवति ॥ ततस्तस्यामुदगग्यायां प्रा
 देशमात्रोन्मुखिपरिमितान्दधर्मान्निधायतयावर्हिर्द्विरावैष्ट्यरज्वनेण
 रजुमूलं सकृदावेष्ट्यतदग्रशेषपूर्ववेष्टितरज्वांधस्ताभिः नीयन् अ
 परिस्तरणाच्चर्धेदधर्माः सहान्यायतेनात्पश्चाद्गोपरिनिदध्यात् ॥
 ततो न्यतादृश्यैवकृतयारज्जुदगग्नयापादोरां रवादिमसंभ
 वेशमीवरात्रयक्षिपवृक्षमयं अरतिमात्रं वितस्तिमात्रं वापं चैव द
 दारुका मिधमप्रागग्रं सकृदावेष्ट्य पूर्ववन्निदध्यात् तत्रेध्मावर्हिषोव्य
 रज्वनेण रज्जुमूलं सकृदावेष्ट्य

दृग्ग्रे

मुञ्जान्यासादयेत्॥ आङ्ग्यमात्रहोमे तु प्रोक्षणीस्रुवो प्रणीताङ्ग्य
पात्रे इध्मा बहिषी चेत्येतावतामेवासादनंततः प्रोक्षणीपात्र
मुत्ताने कृत्वा॥ तत्रानंतर्गर्भितसाग्नसमस्फूर्तप्रादेशामात्रे कु
शादयस्तपेपवित्रे निधाय शुधाक्षिरद्भिस्तैः पात्रं पूरयित्वा
गंधपुष्पाक्षतादिक्षित्वा हस्तयोरंगुष्ठोपकर्षे हिंभ्योऽंते तन्नाकाप
भ्योऽपुथु कपवित्रे चृत्वा अपस्त्रिस्तूपय पात्राण्युत्तानानि कृत्वा
इध्मं च विस्त्रस्य वैसेषि पात्राणि त्रिः प्रोक्षेत्॥ उत्तानेन तु हस्ते
न कर्तव्यं प्रोक्षणं भवेत्॥ अंबाचीनो निहस्तेन कर्तव्यं स्याद्देवोक्ष
क्षणां॥ तिर्यग्भूतेन हस्तेन कृतं पर्युक्षणं भवेत्॥ मुष्टीकरोति य

[illegible]

श्रीराम

॥७॥

देवतं

नप

दि

च२

आजुष्टाक्षामीति तथैव प्रोक्षयेत् ॥ दर्शितुं अग्नीषोमपदस्य नेद्रा
ग्निभ्यां चेत्येति विपिप्रोक्षणे विरोधः एव नाम मंत्रकरो मे निवपिः प्रो
क्षणे च यथा प्रधानं देवता नाम ग्रहणे कार्यं ॥ समं च करो मे तु श्रव न ३
ला कर्मादौ तु ह्येति चतुरश्वतुरो मुष्टी विवपि तत्प्रोक्षेच्च ॥ ततः पात्रा
णामुत्तरतः प्राग्ग्रीवमा स्तीर्णेति ध्वजो म्नि वृष्णाजिने निहिते उलू
खले मुसलेन्यवहस्य त्रिः शुक्लीकुर्यात् ॥ तान्त्रिः प्रक्षालिता नृथ
कपात्रे एकपात्रे वा अविद्वधमनवस्त्रावितमं तरुण्यप कं सुभ्रु
ते चरुं पचयेत् ॥ ततः पवित्रे आज्यपात्रे निधाय तत्र सोपुस्तः ॥७॥

श्रीराम
॥७॥

द

सूक्तपत्रं

संस्थाप्य तस्मिन् आज्यपात्रे अग्नेरुत्तरतः स्थितानं गारा न्नास्म
ना सहाग्नेरुदकं परितस्तरेणा दहि निरुह्यते ॥ पु आज्यपात्रमधि
श्रियं ज्वलतापं चैर्भो न्मुके नावज्ज्वलमांगुष्ठपर्वमात्रं प्रक्षालितं
दन्तैर्द्वयमाज्ये प्रक्षिप्य पुनर्ज्वलता तेनैव दन्तैर्भो न्मुकेन चरुणा
सहाज्यं त्रिः पर्याग्निं कृत्वा तदुलूकमुपास्या पस्पृष्ट्वा आज्यपात्रं
भुविकर्षन्नि योद्गुदास्यां गारा न्नाग्नेौ प्रत्यस्या पस्पृष्ट्वा ॥ तत्रस्य
मेवाज्यं सवितु ह्येति हिरण्यं अम्बो सविता पुरउष्णिक् ॥ आ
ज्यस्यो सवनो विनियोगः ॥ ७४ सवितु इवा प्रसवतु सुनाम्यधि देणप
वित्रेण च सोऽस्य स्य रश्मिभिरिति मंत्रेणैकश्रुत्या आरिति नैकवा

॥८॥

रं हि सस्त्री मुत्तानपाणिदयांगुष्ठोपकृतिष्ठिकाभ्यामन्योन्यासं स्पृष्टुं गृहीत्वा
त्याभ्यामुदगगन्नाभ्यां पवित्राभ्यां प्रागुत्पतयेत् पवित्रे अग्निं प्राक्ष्याग्नौ प्रहरे
त्तत्तस्त्रीं स्वेदाया स्वाहेति मंत्रेणेति केचित् ॥ अथाग्नेः स्त्री पञ्चापरिस्तर
णो दहिरात्मनो मृतो भुवं प्राक्ष्य तत्र बर्हिः संवेनां रज्जुमुदगगन्नां प्रसार्य तस्यां नह
। बर्हिः प्रागग्रमुदगपर्वगमिविरलं आस्तीर्य तेस्मिन्नाज्यपात्रे निधाय स
न वादिसंमाजयेत् ॥ दक्षिणेन हस्ते स्नुक् स्नुवो गृहीत्वा सव्येन काञ्चिद्दधानो
दाय सहे वाग्नौ प्रताप्य सन् च निधाय दक्षिणेन हस्ते नस्नुवस्य बिलं दधा
त्ते प्रागादि प्रागपर्वगमित्रैः संमृज्या धस्ता दधाने एवाभ्यात्म बिले पृ
ष्ठं त्रिसंमृज्य ततो दधानं मूले ईड्या धस्ता दितल पृष्ठादारभ्य यावद् ॥८॥

बृहस्पतेय जंगोपायस्य जंपाहिस यत्तपतिं पाहिस मां पाहीति जपित्वा ॥
सर्वत्राय जमना एव वर्तते ॥ ततो यजमानः प्रल्लिता पात्रमग्नेः प्र
त्यर्द्धिं धाय तत्र पवित्रे निधायोत्पतान्तिरग्निः पूरयित्वा गंधपुष्पा
क्षतां त्रिदिव्यमुखसममुदुत्याग्नेरुत्तरतो दधेत् पुनि धाय पवित्रे गृ
हीत्वा न्येदं नैराघ्रादयेत् ॥ ततः प्रसगग्नेः कुरोषु शर्पे निधाय तत्र प्रा
गम्रे पवित्रे निधायानयेत् ॥ अजुष्टं निर्वपामि इति मंत्रा वृत्त्या व्रीहीणां
यवानां वा चतुरो मूलीति रूपाग्नीषोमाभ्यां अजुष्टं निर्वपामि
तितथैव निरूप्यते पवित्रे व्रीहीणामुपरि निधायानयेत् ॥ अजुष्टं प्रा
क्ष्यामीति निर्वपसंख्योत्पतान्तिरग्निं प्राक्षेत् ॥ एवमग्नीषोमाभ्यां

परिष्ठादिलं तावन्निःसंमृज्यादिः प्राक्ष्य सुवं निष्कृप्य आज्यस्य स्थात्मा उत्त
 रतः स्रग्गृह्णति धायोदकं स्पृष्ट्वा तैरेदं भैर्जुहोति येनैव संमृज्य सुवाहु
 तस्तौ निधाय दत्तानि द्विः प्रक्षालयेत्वाग्नावनुग्रहेत् ॥ ततः शृतं च सं
 सुवेगं ह्रीता नाज्येनाभिधायोदगुद्वास्याम्याया मध्ये न नीत्वा ज्यादुः ४
 क्षिणतो बर्हिषि सांतरमासाद्य पुनरप्यभिधायै हविः पृथक् कुर्यात् ५
 त्रान्तरे च बर्हियया मध्ये निधायेत्कादशां गुल्फपरिमिते देशे गंधा
 क्षतपुष्पैरग्निं समं त्रकमचयेत् ॥ तत्र मंत्रौ ॥ बिभ्वानि न इत्यनयो
 र्वसुश्रुतोऽग्निस्त्रिष्टुप् ॥ अग्न्यर्चने विनियोगः ॥ बिभ्वानि नो दुर्गहा जा
 तवेदः ॥ तत आत्मानं चालं कृत्य हस्तं प्रक्षाल्य ध्मं धर्तुं रज्जुमि

॥६॥
श्रीगणेश

धमश्चानेनिहीयपाणिनेधमादायमूलमध्याग्नेषुस्रुवेणविरभिघा
पमूलमध्यमैयोर्मध्यभागेरहीत्या अयंतइध्मेस्यवामदेवोजातवेदा
आनिस्त्रिरिष्टुपू॥इध्मोहवनेविनियोगः॥ॐ अयंतइध्मेस्यवामदेवोजातवेदा
त्माजातवेदस्तेनेध्यस्ववर्धस्वचधवर्धयिचास्मान्प्रजयापनुभिः
वर्धयिचर्सेनांन्राधेनसमेधयस्वाहेतिइध्ममग्नावाधावीयजातवे
दसेअग्नयइदंनमभोतिस्तुजेत॥ततःस्रुवेणाज्यामादायाग्नेराय
तनस्यवायव्यकोणमारभ्याग्नेयकोणपर्यंतंप्रजापतयइतिम
नसास्मरन्स्वाहेत्युच्चार्यमनेरतेर्पणाज्यामग्नाविधमदास्तुपरि
हृत्यापुनराज्यमादायायतननैऋतीकोणतइरात्रीपर्यंततथे॥६॥

धारा २

सखा ली०

॥३०॥

रुभि धार्यदवीरुं मवत्तं चाभि धार्यवि धुमाग्नि ज्योत्स्ना नो अग्नये स्वाहे पाक०
त्या० अथ भागयोर्मध्यं प्रदे शेत प्रत्यग्दे शैवा आच्छादयं निवद र्मा पा भवेत्
हुत्वा अग्नय इदं नम मेति त्यक्त्वा पुनः पूर्ववद्वि वदुत्तरं हुत्वा वि भागि दव पू३
दाय ३४ अग्नीषो मा भ्यां स्वाहे ति पूर्वो हुते प्राग्भागे हुत्वा अग्नीषो मा भ्यां
मिदं नम मेति त्यजेत् ॥ पंचावती तु देव्या मुप स्तीर्य मध्यात् पूर्वो धो स्रज्या
धो च त्रिह विषो वरा याभि धार्य जुह्यात् ॥ पंचावति नस्तु जामदग्न्या वत्स
विदा वाष्टिषेणास्त धेव च ॥ भार्गवः श्रवता और्वाः पंचावति न ईरिताः ॥ दे
वैति ॥ अग्नीषो मपद स्थाने इ दग्नी इतरः सर्वे भ्यां स्वाहा ॥ इदं मिदं
तम मेति वि शेषः ॥ ततः पुनर्देव्या मुप स्तीर्य प्रथमं हु वि भागस्योत्तरं

१०॥

धतिः प्रपूर्व विदानतो भूयो नू चीना भिरवांगुली भिरवदायद र्मा मोष्य दि
तीयं हु वि भागस्य तथैवावदाय पंचावती नु ह वि भागद्वये पि उत्तरं धो च त्रिह वि
द्विरवदाय पात्रं स्तु म नभि धार्य यं वत्तं न द्विरवभि धार्य यदस्येति हि रण्यग
भोग्नि रति धृतिः ॥ स्विष्ट कृ धो मे वि नियोगः ॥ यदस्य कर्मणो त्यरी रि
चयदा न्यून मिहाकर ॥ अग्निं ह स्विष्ट वृ द्विदा न् सर्वं स्विष्टं सुह तं क
रेतु मे ॥ अग्नये स्विष्ट वृत् सुह तं हुते सर्वं प्राप श्रु ताहु ती नो कामा
ना सम धयि त्रे सर्वा व्रिः कामां सम धय स्वाहेत्ये कं श्रु त्यो च्वा या
ग्ना वी शान दे शे जुह्यात् ॥ स्विष्ट वृत्ते न य इदं नम इति त्यागः ॥ त
तो ग्नेरुत्तरं तस्मिन् तामि धम बंध न रजुं मि ध्ने स्तु नै नि धा धि विरत्र

॥११॥

स्मरु इय पशु पतयेति ह्वापः स्मृष्टासु वेण प्रायश्चित्ताज्याहूतीः स
 मनुहुतीः यातु ॥ तत्र मन्त्राः ॥ अयाश्चेति विमदोया हूतिः चैतिः अ
 प्रायश्चित्ताज्य होमे विनि योगः ॥ ॐ अयाश्चाग्नेस्य न भिरास्तीश्च स
 त्यमित्त्वमया असि ॥ अयासावयसा वससा कृतोयास हव्यमूहिषेयानो
 येहि भेषजं स्वाहेत्येक श्रुत्यो चार्प जुहुयात् ॥ अग्नये अयस इदं नम
 म ॥ अतो देवामेधातिथिर्देवा गायत्री प्रायश्चित्ताज्य होमे विनियोगः ॥
 सर्वत्र पाठवत् ॥ अतो देवाः स्वाहा देवेभ्य इदं नमम ॥ इदं विष्णुर्मे
 धातिथिर्विष्णुर्गायत्री ॥ इदं विष्णुः ॥ स्वाहा विष्णवे इदं नमम ॥ अ ११ ॥

वहु ल्यस्य ह्वा चसु वेणा ज्यमादायाग्नये स्वाहेति अग्न रुतर पाश्च
 पूर्वभागे हुत्वा पुनराज्यं सोमाय स्वाहेति दक्षिण पाश्चैतत्समूहो ह्वा
 हुत्वा पूर्वनिहितयात्रे चरुमुहसपृथक् कृत्वा इदमग्नये इदं अग्नीषोमा
 भ्यामिति चरुभागद्वयमुत्तरं संस्त्रमभि मृश्या वदान धर्मेण जुहुयात् ॥ एवं नाम
 मंत्रक होमे यथा देवता विभक्तस्य चरोरभि मर्चाः ॥ समंत्रक होमे तु न विभागो ना
 भिमर्चाश्च अभावदान धर्मः ॥ सुवेणस्व ज्याज्यमुप स्तीर्य प्रथम प्रधान
 देवता चरुभागमध्वादंगुष्ठपर्वमात्रेति रश्मीनीर्त्तिना भिरंगुष्ठमध्यमाना
 मिनाभिः रुदगगनात्तिर्न स्वसंस्पर्शमकुर्वन् अवदाय दव्यामोप्यततश्च रु
 पूर्वभागं निधाय प्रागगगनात्तिस्ताभिः स्तथैवावदाय दव्यामोप्यपात्रस्थं हवि छं

स्तसमस्तव्याहृतीनां विश्वामि त्रैजमदग्निभरिद्राजप्रजापतयोगि
र्वायुः सूर्यः प्रजापतयोगाय शुक्लिंगनुष्टुप् बृहस्पतिश्चंद्रांसि॥ भूस्वा
हा॥ अग्नेयद्रुदं नमम भुवस्वाहा वायवद्रुदं नमम स्वः स्वाहा सूर्यायिद्रु
नमम भूर्भुवः स्वाहा प्रजापतयद्रुदं नमम॥ तौ ब्रह्मा कर्तारिण त
रीत्याग्नेर्वायव्यदेशे तिष्ठन्नेता एव स मादुतौ जुहुयात्॥ त्यागं
तु यजमानो व्रकुर्यात्॥ ततस्तत्र स्थो ब्रह्मेव मंत्रविपर्ययादि
निपतनिमित्तैर्सेतियद्वा देवा अभितपा मरुतस्त्रिष्टुप्॥ मंत्रविपर्यया
सादिनिमित्तकं प्रापन्वि ता २ ज्योत्सोमे विनियोगः॥ ३० यद्वा देवा अ

॥१२॥

निपातयानिवाचाचप्रयुतीदेवहेहृनं॥ अरायो अस्मौ अभिदुष्ट
नायते न्यत्रास्मन्नरुतस्तनिधेतनरचाहायजमानः मरु इन्द्र इव
नमम॥ अनाज्ञातमिति मंत्रद्वयस्य हिरण्यगर्भो गिरनुष्टुप् स्ताता
ज्ञातकृतदोषपरिहारार्थमन्मन्त्रस्तद्व्यहोमे विनियोगः॥ अनाज्ञा ज्य
तयदाज्ञातं यज्ञस्य क्रियते मिथि॥ अग्ने दत्ते स्पृकल्पयत्वं हि वेक्ष्य
थातथ स्वाहा॥ यजमानः अग्नय इदं नमम॥ पुरुषसंमितो यज्ञो
यज्ञः पुरुषसंमितः अग्ने तदस्य स्वाहा अग्नय इदं नमम॥ यत्ना ॥१२॥
कत्रेत्याप्तस्त्रितो गिन्निष्टुप्॥ नूनातिरिक्तपरिपूर्णहोमे विनि

1193
अथ 3

अं त्याजगती पूर्णाहुतौ विनियोगः ॥ समुद्रादूर्ध्वं रित्यादिमधुमेतंतदु
मिंस्वाहेत्येतदंतं पठन् ४ पवपरिमित धारां सुततां सुवेलां संशेषं हुत्वा गग्रे
अइ इदं नममं सुदिश्यसत्का विज्योतिषे त्यस्यै जा नो वृषोति नस्त्रिष्टुक् ॥
विज्यातिषा बृहते सने न चेतथैवावशिष्टं हुत्वा अग्नय इदं नममं ति
त्यका विभ्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति संस्त्रावंतु सा विभ्वेभ्यो देवेभ्य इदं
नममं ततः स्तुतु कणां समिद्धं शकं लान्ये धिं द्विः प्रोक्ष्या गतो
प्रहरेत् ॥ पूर्णाहुत्याद्येतदंतं समूलं प्रयोगपारिजातकोरण
लिखितमपि इदानीं शिष्टं न कुर्वति अथावधुषस्वा नीय ॥ १३ ॥

र्णपा
निधाय

नंकु १

पूर्वजले नमोजिह्व ॥ नयथा ॥ पूर्वसादि पूर्णपात्रमास्तीर्णं बहिषिदक्षिण
पाणिनीं विष्णुं ॥ नत्रगंगादिपुण्यनदीं स्मरन् दक्षिणपाणिना स्तु
तं ॥ पूर्णमसि पूर्णमेभ्रयाः स पूर्णमसि स पूर्णमेभ्रयाः स द
सि स मेभ्रयाः ४ सर्वमसि सर्वमेभ्रयाः ४ अक्षितिरसि मां मेक्ष ४
इति जपित्वा कुशाग्रे ४ प्रागादिपंचेदिक्षु जलं मंत्रैर्यथा किं गं
सि चेत ॥ ते च मंत्राः ४ प्राच्यादिशि देवांश्च विजो मार्जयन्तां ॥ दक्षि
णस्यादिशि मासां ४ पितरो मार्जयन्तां ॥ प्रतीच्यादिशि ग्रहां ४
पशवो मार्जयन्तां ॥ उदीच्यादिशि मनुष्यां ४ पशवो मार्जयन्तां ॥ उद्या
यादिशि यज्ञं ४ सर्वसारं ४ प्रजापतिं मार्जयन्तां ॥ इत्येकं श्रुत्वा पव
स्याप ओषधयो वनस्पतयो २५

1198

अथ यजमानः

प्रतिदिशंति क्वाकु शाग्रैश्चसिरसिमाजयन् ॥ नत्रमंत्रा ॥ आयो अस्मानि
 त्यस्य देवश्च ॥ आपस्त्रिष्टुप् ॥ मार्जने विनियोगः ॥ आयो अस्मा मा
 तरः ॥ अधयंनुष्टुतेन नोष्टुन प्रष्टुपुनंतु ॥ विश्वं हि रीं प्रवहंती देवा रुचि
 र् ॥ अथः ॥ अचिरात् एत एमि ॥ इदमापः ॥ सिंधु द्वीप आयो नुष्टुप् ॥ मार्जने
 विनियोगः ॥ इदमापः ॥ प्रवहतयत्किं च दुरितं मयि ॥ यदौहमसि
 दुद्रोहयद्वा शेषु तान् न ॥ सुमित्रो न ॥ आपः प्रोवधय ॥ संतुश्यते
 मं नै मार्जने कुर्यात् ॥ दुर्मि आस्तस्य संतुयो ॥ मा देष्टियं च वयं द्विषम
 स्तं हनिमि इति निर्ऋति देव कुशाग्रैश्च ॥ सिंचेत् ॥ नतो ब्रह्मा यजमानवा
 मया र्धं स्थित पत्न्यं जलो पूर्णपात्रं जलं ॥ ओमाहं प्रजा परासि च

ते

1198

योगः ॥ यत्पाकत्रामनसादीन दक्षानय ॥ स्वाहा यजमानः ॥ अग्नय इदं नम
 म ॥ स्कनभिनाघ्य निषत निमित्तै सति वक्ष्यमाण प्रकोरेण तस्मिन् प्रतिपदोक्त
 नपहोमान् कुर्याद्ब्रह्मा ब्रह्मणो भावे यजमान एवैता न्प्रायश्चित्ता दी न्कृत्वा
 न्यस्मै वरं दद्यात् ॥ ततो यजमानः सर्वकर्म प्रपूरैणं च इदं व्यवा पूर्ण
 हुति जुहुयात् ॥ तद्यथा ॥ सुवेणान्यं गृहीत्वा सुचंसम बिलं पूरयित्वा ॥
 तस्यां सुवमूर्ध्व बिले निधाय पुनरधो बिलं निधाय क्षिप्य सुवाग्ने कुं सु
 माक्षता निधाय सव्यपाणिना सुकसुवमुद्धृत्य दक्षिणपाणिना सुकसु
 वंशं सुमुद्रया गृहीत्वा तिष्ठत्समपादं जुकायः सुवाग्ने न्यस्त दृष्टिः प्र
 संनोत्मा समुद्राहू मिरित्येकादशं च स्पृशत् स्पृशाम देव आपस्त्रिष्टुप्

ते धृत्या

॥१५

३

अथ ज्ञां विष्णुं बुद्धिं श्रियं वलं आयुषं नेजं आरोग्यं देहि मे हृष्यवाहन ॥ ॐ नमः ॥
 ततो ब्रह्मा तत्रैव स्थित्वा एतैरेवोपनिष्ठेत् ॥ ततः कर्ता आचारान् भ्रमान् ॥
 स्तोत्रैः तैः सारुद्रो जगती ॥ विष्णुं निग्रहेण विनियोगः ॥ भ्रान्तो के इति सु
 च विलस्येष्टं न विभ्रति गृहीत्वा ॥ ओं आयुषं जमदग्निं रितिललोरेकं ॥
 मम ह्ययमायुषमिति कंठे ॥ अगस्त्यस्य आयुषमिति नाभ्यां यदेवानां आयु
 षमिति दक्षिणस्वदेधेतन्मे अस्तु आयुषमिति वामस्वधेऽस्तु आयुषमिति
 शिरसि धारयेत् ॥ केचिन्नोपस्थानात् पूर्वविभ्रति धारणमादुरिति ॥ ततः
 कर्ता परिस्तरणो निविंस्य अग्निं परिसुमुखं परिषिच्य विश्वानि न

॥१५

न

इत्यर्चयित्वा नवाचपुष्पादिभिः रत्नैः कृत्य नैवेद्यं तां ब्रह्मं च निवेद्य ब्रह्म
 लययोगीति दक्षिणां दत्त्वा दक्षिणाभावे तु तशेषं धृत्वा दिसहिरण्यदत्त्वा
 ब्रह्माभावेन्यस्यैवात्मणाय दत्त्वा पात्राणि प्रक्षाल्य पूर्वविक्रमेण दत्त्वा रात्रि
 सृज्य यस्य स्मृत्येति श्रीविष्णुं तत्राचम्य धृतपवित्रं पिबितुं स्रग्धुदेव
 क्षिपेत् ॥ दर्शेत् ॥ अग्नीषोमपदस्थाने इडाग्नी इतरत्सर्वं समानं तत्र च
 दर्शेत् तमेव सद्यस्कात्का ॥ यां पौर्णमास्यां गच्छेत् भयत्रेयागदि नैवात
 र्हीमा नंतरमेवान्वाधाये आबर्हिषी संनये विप्रयोगं कुर्यात् ॥ श्रीम
 दिदमुक्तं मणिक्य श्रीभट्टराजेश्वरसूरिसूनुना रण्येण भरविचि

मत्

वा

ख

तत्र यागारं तत्राचम्य विष्णुं तत्राचम्य विष्णुं तत्राचम्य विष्णुं
 प्रयोगः श्रीरत्नसूनुना रण्येण भरविचि

अथ

नारायणभट्टप्रणीतः

१०३
२

७ मालीपाकप्रयोगप्रारंभः श्रीरक्त ७

१०३
४

रुडा. पा.

११

श्रीगणेशायनमः॥ ॐ॥ तत्र यजमानः। कृतनित्यक्रियः शरुचिपरिहितधौतवासादर्क्ष
पाणिः पीठोपविष्टः प्राङ्मुखो वाग्यतो द्विराचंभ्य प्राणानायंभ्य देशकालौ संकीर्त्य
श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं अमुककर्मकरिष्ये॥ तदंगहोमं कर्तुं स्थंडिलादिकरिष्यति सं
कल्प्य गोमयादिलिप्ते शुचौ देशे शुद्धभृदा ईशान्यारंजमुदकसंस्थं चतुरस्रं चतुरं
गुलान्नतमंगुलान्नतं वा चतुर्दिक्षु मिलित्वा द्विसप्तसंगुलपरिधिकं फलितमष्टादशं
गुलं विस्तृतं होमानुसारेण तदधिकं वा न तु ततो न्यूनं मध्येन तं स्थंडिलं कुर्यात्।
तद्गोमयेन प्रदक्षिणमुपलिप्य दक्षिणेष्टौ उदीच्यां द्वे प्रतीच्यां चतुः प्राच्यामधः १

मित्यंगुलानित्यक्ता दक्षिणोपक्रमामुदकसंस्थं प्रादेशमात्रमेकांलेखान्तरस्यादक्षि
णोत्तरयोः प्रागायते पूर्वरेखाया असंस्पृष्टे प्रादेशसंमिते द्वेलेखेतिरिवत्वातयोर्मध्ये द
क्षिणत आरभ्य परस्परमसंस्पृष्टाः द्वेउके संस्थः प्रागायताः प्रादेशसंमिताः स्तिस
इतिषड्लेखायुः त्रियशकलमूलेन दक्षिणहस्तेनोत्तिरव्यलेखाकृत छकलमुद
गयंनिधाय र्छंडिलमद्रिरभ्युक्ष्य शकलमाग्नेयां निरस्य पाणिं प्रक्षाल्य वाग्यतो भवे
त् ॥ ततस्तैजसेनासंभवे मृन्मयेन वा पात्रायुगेन संपुटीकृत्य सुवासिन्याश्चोत्रिया
गारात्सृष्ट्वा दासमृद्धं निर्धूममभिमाहृतं र्छंडिलादाग्नेयां निरस्य धाय ॥ एत
न्नेराह गणोगातमोमिस्त्रिष्टुप् ॥ जुष्टोदमूना आत्रियो वसुश्रुतो मिस्त्रिष्टुप् ॥

२

अग्न्यावाहनेविनियोगः ॥ एतन्मै जुष्टोदमूनादत्यक्षतेरावाह्या छादनं हरीकृतसमस्त
 व्याहृतीनां परमेष्वी प्रजापतिः प्रजापतिर्बृहती ॥ अग्निप्रतिष्ठापनेविनियोगः ॥
 ॐ भूर्भुवस्वरित्यात्माभिमुखं पाणिभ्यां षट्सुलेखासुतत्कर्मसुविहितं ममु
 कनाम कृमयिं प्रतिष्ठापयामीत्यग्निं प्रतिष्ठाप्य ॥ प्रोक्षिते धनानि निक्षिप्य वेणु
 धमन्या प्रबोध्य ध्यायेद्देवं ॥ चत्वारिंशंगोतमो वामदेवोऽग्निस्त्रिष्टुप् ॥ अग्निमृ
 तिं ध्याने विनियोगः ॥ ॐ चत्वारिंशंगान्नयो विवेश ॥ स्मृतिमंत्रोऽश्व ॥ सप्तह
 स्तश्चतुष्टुगः सप्तजिह्वा द्विर्षिकः ॥ त्रिपात्प्रसन्नवदनः सुरवासी नः शुचिस्मि २

तः॥ स्वाहांतुदक्षिणेपाश्वेदेवाग्निमेखधांतथा॥ विष्णुदक्षिणहस्तेस्तुवाक्त्रिमन्त्रं स्मृत्तु
वं॥ तोमरेव्यजनंवाग्निमेष्टपात्रं चधारयन्॥ मेषारूढोजटावधोगौरवर्णोमहोजसः॥ इ
मध्वजो लोहिताक्षः सप्तार्चिः सर्वकामदः॥ आत्माभिमुखमासीन एव रूपोऽकृताश
नश्नति॥ ततो यदि समिधो दोसमारोपितो ग्निस्तर्हि प्रत्यवरोहणं कार्यं॥ तच्चैवं॥ प्रत्यव
रोहेति मंत्रस्य हिरण्यगर्भो ग्निस्त्रिष्टुप्॥ अग्निप्रत्यवरोहणे विनियोगः॥ प्रत्यवरोह
जातवेदः पुनस्त्वदेवम्यो हव्यं वहनं प्रजानन्॥ प्रजां पुष्टिरपि मस्मा सुधेयथा भवयज
मानायशायोः॥ इति मंत्रे समारोपिताग्निं समिधं स्थापित्वाग्निं प्रशियोदिति॥ एतदंत
संस्थापितेग्नेोहोमिकार्यं नित्यधावितुहोमेतु नैतावत्॥ ततः पार्वणं स्थालीपाके प्रधानं

३

दिनात्पूर्वदिनेसद्यस्कात्कायांपौर्णमास्यामशक्नोवाप्रधानदिनएवप्रातरोपासनंऊतान्वा
 धानंकुर्वीत॥ तच्चेत्थं॥ आचम्यप्राणानायम्यसमिद्धयंत्रयवादायदेशकालौस्मृत्वाममो
 पात्तदुरितक्षयद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंदर्शपूर्णमासाभ्यांस्त्रितीपाकाभ्यांयक्ष्ये॥
 तत्रेदानींपौर्णमासेनयक्ष्ये॥ दर्शेतु॥ पूर्वसंकल्प्यतेनदर्शस्त्रितीपाकेनयक्ष्यइतिवि
 शेषः॥ तत्रदेवतापरिग्रहार्थमन्वाधानंकरिष्येइतिसंकल्प्यास्मिन्नवाहितेग्नौजातवे
 दसमग्निमिध्मेनप्रजापतिंप्रजापतिंचाघारदेवते आज्येन अग्नीषोमोचक्षुषीआ
 ज्येन अग्निमग्नीषोमोचप्रधानदेवतेचरुद्रव्येणदर्शेतुअग्निमिंद्राग्नीचप्रधानदेवतेच

३

रुद्रयेणोतिविशेषः॥ शेषेण स्विष्टकृतमग्निमिधमसंनहनेन रुद्रमयासंघिं देवान् निष्पुमग्निं वा म
युंसूर्यं प्रजापतिं चैताः प्रायश्चित्तदेवता आज्येन ज्ञाता ज्ञातदोषनिवर्हणार्थं त्रिवारं मग्निं म
रुतश्चाज्येन विश्वां देवांस्तस्माद्वेण अंगदेवताः प्रधानदेवताः सर्वास्संनिहिताः संतुष्टं
सांगेसांगेन कर्मणा श्वोयस्ये॥ सघरकाले तु सघोयस्य इति संकल्प्य तूर्णं समस्तव्या
हृतिभिर्वसामिदोमं कुर्यात्॥ व्याहृतिपक्षे व्याहृतीनामित्यादि पूर्ववत्॥ अन्वाधा
न समिदोमे विनियोगः॥ ॐ भूर्भुवः स्वः स्वाहेति प्रजापतय इदं नममेतित्यागः॥
तंचाग्निं धारयेत्॥ संकटे तु तुभ्यंता अंगिरस्तस्मै इत्युवाच्यं द्रुत्वा समारोपयेत्॥
तद्यथा॥ तुभ्यंता विरूपो मिर्गायत्री॥ हतान्वाधानाग्नेः समारोपाधिकारसिध्य

यं प्रायश्चित्ताज्याहुतिहोमे विनियोगः ॥ तुभ्यं ता अंगिरस्तम विश्वाः सुक्षितयः पृथक् ॥
अग्रे कामायये मिरे स्वाहा ॥ अग्नय इदं ॥ ततस्त्रिभिस्त्रिभिः कुरादलेः सव्यपाणिम
धो दक्षिणं चोपरिकुर्वन् पूर्वदलत्रिरुत्तरदलमूलैश्च त्रिसंधिं द्विगुणं रज्जुं कृत्वा पुनर्दक्षि
णमधः सव्यं चोपरिकुर्वन् तथैव त्रिगुणं येतेषु दक्षिणं यं थिंदद्यात् ॥ एवं षट्त्रिंशद्भेद
लैरेकारज्जर्भवति ॥ ततस्तस्यामुदगयायां प्रादेशमात्रां मुष्टिपरिमितां दर्भाभिधाय
तया वर्हिर्द्विरेवेष्ट्य रज्ज्वेन णरज्जुमूलं सह दावेष्ट्य तदग्रे शेषं पूर्वैरेष्टित रज्ज्वा अथ स्ता
मिनीयापरिस्तरणाद्यर्थं दर्भैः सहाम्यायतनात्पश्चाद्भागोपरि निदध्यात् ॥ ततो न्य

त्रां

मो

४

यातादृशैव कृतयारज्जुदगययापालाशंरवादिमसंभवेदामीवटादियज्ञियहक्षयमरति
मात्रं वितस्तिमात्रं वापंचदशदारुकमिधं प्रागयं सकृदवेष्ट्य रज्ज्वेण रज्जुमूलं सकृदवेष्ट्य
पूर्वं निदध्यात् ॥ अत्रेधमावर्हिषोश्च संनिहने केचिन्मात्रा विच्छंति ॥ तत्र बर्हिषि ॥ इन्द्रा
ण्ये संनिहनं पूषातेयं थिं वध्नातु सते मास्त्रादिति दुधेयत्कृष्टोरूपं कृत्वा प्राविशस्त्वं वन
स्पतीन् ॥ ततस्त्वापंचदशधा संभरा मिस्र संभृता ~~ततस्त्वापंचदशधा~~ कृष्टोऽप्यरेरेवेष्टो देवपु
रस्वरसध्यासस्यादिति एकविंशतिथेत्यत्र पंचदशधेत्सूहेन ॥ अन्ये त्वनूहमाहुः ॥ अ
परे तु मंत्रो नेच्छंति ॥ ततः पत्नी अग्न्यायतनालंकरणं कुर्यात् ॥ ततो दंपती गंधादि

स्वा० पा० भित्तिशरीरे अलं हृत्य तद्दिने कलत्रं कपयिक्ते प्रहासा नृत्यं वृद्धभाषणं चोर्षा दिव्यसनपर्यंकं य
यैशेन दंतधावनं करं भकुल्लिख्य कोद्रवचणकं मसूरं वृताकक्षारलवणकोरुद्रपकमधु
माषमांसमद्यप्यं नोपवासं तैलमेथुना निवर्जयंतौ ॥ दधिघृतपयो मिश्रं हविर्विष्टा
नंदिवैवसं हृद्गं जीयातां ॥ आधकर्तुः ॥ आधशेषमाषाघ्नं भुंजीत ॥ व्रतलोपेष्वा
त्यैः सह संवेशने वा उपोष्य त्वमग्रे व्रतपा असि ॥ इत्युक्त्वा ज्याहुं यति जुहुयात् ॥ तद्यथा ॥
त्वमग्रे व्रतपा असि इत्यस्य वत्सो गिर्यायत्री ॥ व्रतलोपजनितदोषपरिहारार्थं आज्यं
होमैर्विनियोगः ॥ त्वमग्रे व्रतपा असि देव आमर्त्येष्वा ॥ त्वं यज्ञे विधीयः साहा ॥ व्रतपा

नय

ना

ना

द

च

याददं नमः ॥ यद्वा निर्वापादिपूर्वकं ब्रतपायाग्नेयेष्वर्वाणस्त्रालीपाकेन समानतंत्रं
चक्रे प्रधात्सर्वं जुहुयात् ॥ ततः प्रतिपादि प्रादितरोपासनं कृत्वा अग्निं परिसमुद्य
परिस्तृणीयात् ॥ तच्चेयं ॥ अग्न्यायतं दष्टांगुलिपरिमिते देशे ऐशानी दिशमा
रभ्यप्रदक्षिणं समं तात्सौ केन पाणिना त्रिः परिमृज्य पूर्वमुपरि निहितं द
भे देशांगुलिपरिमिते देशे प्राच्यादिषु परिस्तृणीयात् ॥ तत्र प्राच्यां प्रतीच्यां
चोदगयादभाः ॥ अवाच्यामुदीच्यां प्रागग्रादभाः पूर्वपश्चात्परिस्तरं मूलयो
रुपरिदक्षिणपरिस्तरणं ॥ एकैकस्यां दिशं चत्वारस्त्येवं षोडशवा ॥ ततो ये द
क्षिणतो ब्रह्मासनार्थं उत्तरतश्च पात्रासादनार्थं कांश्चित् प्रागग्रादभं स्तिष्ठता
उत्तरपरिस्तरणं तु तदग्रयो रधस्तत्तिचदभां अनीयत संख्या ॥ २ ॥

ण

स्था. पा.
६

यात्र॥ अग्नेरीशानीतस्त्रिरंसापरिषिच्य॥ उत्तरास्तीर्णेषु दर्शेषु दक्षिणस्य पाणि
भ्यां क्रमेण चरुस्थालीप्रोक्षिण्योदवस्क्रवोषणीता आज्यपात्रे इध्मावर्हिषि
शूर्पं हविर्नमुत्तरवलभुसलं चेति द्वे द्वे उदगपवर्गं प्राक् संरुचं च न्युज्जान्यासा
दयेत्॥ आज्यमात्रहोमे तु प्रोक्षणीस्कवोषणीता आज्यपात्रे इध्मावर्हिषचित्ये
तामेवासादनं॥ ततः प्रोक्षणीपात्रमुत्तानं कृत्वा तत्रांतर्गर्भितसायसमरुचं
प्रादेशमात्रकुशद्वयसूपे पवित्रे निधाय शुद्धाभिरद्भिस्तत्र पात्रं पूरयित्वा गंध
पुष्पाक्षतादिभिस्तत्त्वाहस्तयोरंगुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यां उदगग्रे पृथक्

ण

नं

६

विश्रुत्वा अपस्विक्तस्य पात्राण्युत्तानानि कृत्वा इधं विस्वस्य सर्वाणि पात्राणि त्रिः प्रोक्षयेत् ॥
ता आपः किंचित्क मंडलो क्षिपेदित्येकं ततो यथोक्तलक्षणं मीशानादिगवस्त्रितं ब्रह्माणं
स्मिन्कर्मणि ब्रह्माणं त्वामहं हृणेदति तत्पाणिं पाणिना गृहीत्वा वृणुयात् ॥ ततो ब्रह्मा वृतो
स्मीत्युक्ता प्राङ्मुखो यतोऽपर्वीत्या च मय समस्त पाण्यं गुष्ठो भूत्वोऽग्रेणाग्निं परीत्य द
क्षिण उदङ्मुखं स्थित्वा आसनार्थं दर्भेषु निधत्स्व न विज्ञेत् ॥ तदा दक्षिण भागस्थं मेकं दर्भं मुंश
वो नासिकाभ्यां गृहीत्वा निरस्तः परावसन्न रिति ने रक्ष्यां निरस्यापस्पृष्टे दमहम
वावसोः सदेन सीदामीत्युक्ते वा ददमुर एव वामो रूपरिदक्षिण पादं संस्थाप्यो

७ पविश्य गंधाक्षतादिभिरर्चितः संन ॥ ॐ बृहस्पतिर्ब्रह्मा ब्रह्मसदन आशिष्यते
बृहस्पते यज्ञं गोप्रायस यं ज्ञं प्राहिस यज्ञं पतिं प्राहिस मां प्राहि इति जपित्वा सदा
यज्ञमना एव वर्तेत । ततो यजमानः । प्रणीता प्रात्रमग्नेः प्रत्यंडं धायोत्पूतौ निर
भिरद्वि + येतत्र ते पवित्रे निधौ स्तत्प्रात्रं पूरयित्वा गंधपुष्पाक्षतां निक्षिप्य
सुरवसं मुधृत्याग्नेरुत्तरतो दर्भेषु निधाय पवित्रे गृहीत्वा न्येदं भैराछादयत् ॥ ततः
प्रत्यगग्नेः कुशेषु शूर्पं निधाय तत्र प्रागग्ने पवित्रे निधाय अग्नयेत्वा जुष्टं निर्वप्य
मीति मंत्रावृत्या ब्रीहिणां यवानां वाचतुरे मुष्टीं निरूप्याग्नीषोमाभ्यां त्वा

अविदग्धमनवस्त्वावित्तमंतस्तुभ्यं प्रकं स्फुटं तंचरुं प्रचेत् ॥ ततः पवित्रे आज्यपात्रे निधा-
य तत्पात्रं पुरतः संस्थाप्य तस्मिन्नाज्यमासि च्यभिरेकतरतस्त्रिंतांगारान्भस्मना सह
मेरुदक्षपरिस्तरणाद्बहिर्निरुह्यतेषु आज्यपात्रमाधिश्रित्य ज्वलतादभौल्लभुके
नावज्वल्यांगुष्ठपर्वमात्रं प्रक्षालितं दर्शो ग्रह्यमाज्ये प्रक्षिप्य पुनर्ज्वलता तैर्नैव द-
भौल्लभुकेन चरुणा सह आज्यं त्रिः पर्यं भिक्षत्वा तदुल्लुक्कमपास्त्य परस्पृष्ट्वा ज्यपात्रं भु-
विकर्षे निबोद गुहास्थो गारानग्नौ प्रत्यस्या परस्पृष्ट्वा तत्र स्थाप्यैवाज्यं ॥ सवितुष्टा हि
रण्यस्तूपः सविता पुरुषोष्ठिकः ॥ आज्यस्योत्पन्नानि विनियोगः ॥ सवितुष्टा प्रसवुः

इति

जुष्टं निर्वपामित्थेव निरूप्यते पवित्रे ब्रीहिणा मुपरि निधाया तृप्ताभिरद्रि रमयेत्वा जुष्टं प्रोक्षा
मीति निर्वपसंख्येया तृप्ताभिरद्रिः प्रोक्षयेत् ॥ एवमग्रीषोमाभ्यां त्वा जुष्टं प्रोक्षा
मीति तथैव प्रोक्षयेत् ॥ दर्शे तु अग्रीषोमस्थाने द्वादशभिर्भ्यां त्वेत्यादि निर्वपे प्रोक्षये
त् च विशेषः ॥ एवं नाम संवत्स्रक होमे निर्वपः ॥ प्रोक्षणं च यथा प्रधानं देवतं देवतां मय
हणेन कार्यं ॥ संवत्स्रक होमे तु श्रवणा कर्मादौ तूष्णीं चतुश्चतुरो मुष्टीं निर्वपेत् प्रोक्षेत् ॥
ततः पात्राणामुत्तरतः प्राय विमास्तीर्णे ऊर्ध्वलोमि कृच्छाजिने निहिते उत्तरवले
मुसलेन पत्न्यवहति त्रिः शुक्ली कुर्यात् ॥ तांस्त्रिः प्रक्षालितान् पृथक्पात्रे एकपात्रे वा

सुनाम्यछिद्रेणेपवित्रेणवसोः सूर्यरश्मिभिरिति मन्त्रेणैकश्रुतेमचारितेनैकवारं द्विस्तु
 लीमुत्तानपाणिद्व्यांगुष्ठेभ्यो कनिष्ठिकाभ्यामंतरमोरस्पृष्टं गृहीताभ्यामुदगयाभ्यां प्रा ॥ १ ॥
 गुत्पूयतेपवित्रेभ्यः प्रोक्ष्यामोप्रहरेत् ॥ तूष्णींस्कंदास्वाहेतिकेचित् ॥ अथाग्नेः पश्चा
 त्परिस्तरणात्तद्गृहीत्वात्मनोप्रतोभूमिंप्रोक्ष्यतत्रबर्हिः सन्नहनंरजमुदगयांप्रासार्य
 तस्याबर्हिः प्रागग्रमुदगपवर्गमविरळमास्तीर्यतस्मिन्नाज्यपात्रंनिधायस्कवादिसं
 मार्जयेत् ॥ तद्यथा ॥ दक्षिणेनहस्तेनस्ककस्त्रुवोगृहीत्वासव्येनकांश्चिद्दर्भांनादायस
 हेवाग्नेोप्रताप्यस्कचंनिधायदक्षिणेनहस्तेनस्कवस्यविलेदंभग्नैः प्रागादिप्रागपवर्गेभिः
 समृज्याधस्ताद्भग्नैर्गोवाभ्यात्मविलेपुष्टंभिः समृज्यततोदभाणांमूलेर्दंडस्याधस्ता

८

विलुप्टादारभ्यपावडुपरिष्ठाविलंतावत्रिसप्तज्यादिः प्रोक्ष्यस्कवेनिष्टयाज्यस्थाल्याउत्तरतः
 त्रगपसृष्टं निधायोदकं सृष्ट्वा तैरेव दध्मैर्जुं चैव मेव समृज्यस्कवा उत्तरतो निधाय दध्मान
 दिः क्षालयित्वा ग्रावतु प्रहरेत् ॥ ततः शतचक्रं चक्रवर्गगृहीतेनाज्येनाभिघार्योदगुदास्या
 ग्राज्ययोर्मध्ये ननीत्वा ज्यादक्षिणतो बहिर्विषांतरमासाध पुनरप्यभिघार्य देविः पृथक्
 रणाय पात्रंतरे चर्वाज्ययोर्मध्ये निधायोकादशांगुलिमिते देशे गंधाक्षतपुष्पैरग्निसमंत्रम
 चयेत् । तत्र मंत्रो । विश्वानि न इत्यनयोर्वस्वभुतो मिस्त्रिष्टु ॥ अग्न्यर्चने विनियोगः ।
 विश्वानि नो दुर्गहा जातवेदः सुक् २ ॥ ततः आत्मानं चालकृत्य हस्तं प्रक्षाल्य इध्मबंध
 नरक्तमिध्मस्थाने निधाय पाणिनेभ्यमादय मूलमध्याग्रे पुस्कवेण त्रिरभिघार्य मूल

नवाभिघार्य

८

इत्येताभ्यां गंधाक्षतपुष्पैराग्नमभ्यर्च्य

मध्ययोर्मध्यभागे गृहीत्वा ॥ अयं ते वामदेवो जातवेदा अग्निस्त्रिष्टुप् ॥ इधमहवने विनियो
 गः ॥ ॐ अयं तदध्वो आत्मा आतवेदस्तेनेध्यं वर्धय चास्मान्प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसे
 नान्नाद्येन स मेधय स्वाहेतीधमग्नावाधाय जातवेदसे अय इदं नमो मितित्यागः ॥ ततः
 स्क्रवेणाज्यमादायाग्नेरायतनस्य वायव्यकोणमारभ्याग्नेयकोणपर्यंतं प्रजापत इति म
 नसा स्मरन् स्वाहेत्युक्त्यार्यनैरंतर्येणाज्यधारा अग्नाविध्मदारूपं परिद्धत्वा पुनराज्यमाय
 तननैस्त्यकोणतर्दशानीकोणपर्यंतं तथैव दुत्वात्यक्काचस्त्रेणाज्यमादायाग्ने
 स्वाहेत्यग्नेरुत्तरपार्श्वपूर्वभागे दुत्वा पुनराज्यं सोमाय स्वाहेत्सामिदक्षिणपार्श्वे तत्स

स्वरथ
 स्ववेध

मन्त्रदेशोक्तत्वापूर्ववन्निहितपात्रेचरुमुधृत्यपृथक्कृत्यद्दमन्त्रयेद्दमन्त्रीषोमाभ्यामितिचरुभाग
 द्वयमुत्तरसंस्तुमभिमृश्यावदानधर्मेणजुहुयात्॥ एवंनाममन्त्रहोमेयथादेवतंविभक्तस्यच
 रोरभिमृश्यासमन्त्रकहोमेतुनविभागोनाभिमृश्येत्॥ अथावदानधर्मः॥ सुवेणसुच्याज्य
 मुपस्तीर्यप्रथमप्रधानदेवताचरुभागमध्यादंगुष्ठपूर्वमात्रंतिरश्चीनाभिरंगुष्ठमध्यमाना
 मिकाभिरुदग्यामिः नैरवसंस्पर्शमकुर्वन्वदायदव्यामोप्यततश्चरुपूर्वभागं प्रागया
 भिस्तथैवादायदव्यामोप्यपात्रस्तंहविरभिघार्यदर्विस्तमवत्तंचाभिघार्यविधूमज्वाला
 भौअग्नयेस्वाहेत्याज्यभागयामध्यदेशेतत्प्रत्यग्देशेवा आक्षयंनिवदव्यापार्श्वेनहुत्वा

अग्रयद्वदं नममेतित्युक्त्वा पुनः पूर्वदुत्तरे हविर्भागादवदाय ॥ ॐ अग्नीषोमाभ्यां स्वाहे
तिपूर्वाहुतेः प्राग्भागे हुत्वा अग्नीषोमाभ्यामिदं नममेतित्यजेत् ॥ पंचवती तु दव्यामु
पस्तीर्य मध्याह्नात्पूर्वाध्याह्ने हविषो वदयाभिघार्य जुहुयात् ॥ पंचावतिना स्तु ॥ जामद वि
ग्मावत्सविदा वार्षिषेणास्तये वच ॥ भार्गवश्च वनो और्व्याः पंचावतिन ईरिताः ॥ दर्शतु अ
ग्नीषोमस्तु नि इन्द्राग्निभ्यां स्वाहा ॥ इन्द्राग्निभ्यां नममेति विशेषः ॥ पुनर्दव्यामुपस्तीर्य प्र
थे हविर्भागस्योत्तरार्द्धतः पूर्वावदानतोभूयो नूचीनाभिरेवांगुलीभिरवदाय दव्यां द्विती
ति यहविर्भागस्य तथैवावदाय पंचावती हविर्भागद्वयोऽपि बुत्तरार्धात्पूर्वाध्याह्ने इति रदो वेष

मिदं

मोक्ष २

स्था. या २१ भि पात्रस्थमनघार्यावत्तुद्विरभिघार्य ॥ यदस्येतिहिरण्यगर्भोऽग्निरतिधृतिः ॥ विष्टकृदो
मेविनियोगः ॥ ॐ यदस्यकर्मणोत्पूरिरिचंयद्दान्यूनमिहाकरं ॥ अग्निष्टविष्टकृ
द्विद्वान्सर्वंविष्टंस्तुदुतं करोतुमे ॥ अग्नयेविष्टकृतेसुदुतकृतेसर्वप्रायश्चित्ता
कृतीनांकामानांसमर्द्धयिन्नेसर्वाभः कामात्समर्द्धयस्वाहेत्येकश्रुत्योच्चार्य अग्रा
वीशानदेशेजुहुयात् ॥ विष्टकृतेनयइदंनममेतित्यागः ॥ ततोऽग्निरुत्तरतश्चिता
मिधमबंधनरज्जंविप्रस्यरुद्रायस्वाहेतिहुत्वाप्रस्पृष्ट्वाऋक्वेणसप्तप्रायश्चित्ताज्या २२
कृतीर्जुहुयात् ॥ तत्रमंत्राः ॥ अयाश्चेतिविमदोया अग्निः पंक्तिः ॥ प्रायश्चित्ताज्या

होमेविनियोगः॥ आयाश्चाग्रेत्यनेमिशस्तीश्वसत्यमितुमया असि॥ अयासावयसाहृतोयासंहव्य
महिषेयानोधिहिभेषजस्वाहयेकश्रुत्याजुङ्गयात्॥ अयसेमयइदं॥ अतोदेवामेधातिथिर्देवागाये
त्री॥ विनियोगः सर्वत्र प्राग्वत्॥ अतोदेवा अवंतुनः श्रक॥ स्वाहादेवेभ्यइदं॥ इदं विष्णुर्मेधातिथिर्विष्णु
र्गायत्री॥ ओं इदं विष्णुर्विचक्रमेवैधानिदधेपदं॥ श्रक॥ विष्णवइदं॥ अस्तसमस्त व्याहृतीनां वि
श्वामित्रजमदाग्निभरद्वाजप्रजापतयोमिर्वायुः सूर्यः प्रजापतयोगायत्र्युष्टिगतुष्टुपृष्टहस्तः॥
ॐ भूः स्वाहा॥ अग्नयइदं नमम॥ ॐ भुवः स्वाहा वायवइदं॥ स्वस्वाहा सूर्येयइदं॥ ॐ भूर्भुवः स्वाहा व
हा प्रजापतयइदं॥ ७॥ ततो ब्रह्मा कर्तारं परीत्याग्नेर्वायव्यदेशेतिष्ठं नेता इव स प्राज्याहुती

यतनिमित्ते सतियद्देवा अभितयामरुतस्त्रिष्टुप् ॥ मंत्रविपर्यासादिनिमित्ते १
 जुहुयात् ॥ त्यागं यजमानो च कुर्यात् ॥ ततस्तत्र स्तोत्रं स्मै मंत्रविपर्यासादिनिमित्तक प्रायश्चित्ता
 ज्यहोमे विनियोगः ॥ यद्देवा अतिपातया निवाचा च प्रयुती देवदेवैर्नमरायो अस्मा अभिदु
 ह्युनापतेन्यत्रा स्मन्मरुतः संनिधे तनुरवाहा ॥ यजमानः मरुद्भ्य इदं ॥ अनाज्ञातमि
 तिमंत्रद्वयस्य हिरण्यगर्भो मिस्त्रिष्टुप् ॥ अनाज्ञातं यदा स्नातं यत्तस्य कियते मियु ॥
 अग्ने तदस्य कल्पय त्वं हि वे स यथा तथै रकाहा ॥ यजमा ॥ अग्नय इदं ॥ पुरुषसंमितो
 यज्ञो यज्ञः पुरुषसंमितः ॥ अग्ने तदस्य कल्पय त्वं ॥ यजमानः अग्नय ॥ यत्पाकत्रे त्या
 गस्त्रितो मिस्त्रिष्टुप् ॥ ॐ यत्पाकत्रा मनसा दीनक्षौदे श्वर ॥ १५ ॥ अग्न ॥ स्कन्नाभि १२

न्यूनातिस्त्रिष्टुप् परिपूर्ण होमे विनियोगः ४+
 ४+ स्नाता स्नातहै ते दोष परिहारा यमा ज्यहोमे विनियोगः ४+

आद्यनियतानिमित्ते सति यक्ष्यमाणप्रकारेण तत्र प्रतिपदोक्तजपहोमान्कुर्यात् ।
ब्रह्मा ॥ ब्रह्मणो भावे यजमान एवेता आद्यश्चिन्तादीन्कृतवान्यस्मेवरंदद्यात् ॥ ततो
यजमानः सर्वकर्मप्रपूर्णा भद्रद्रव्यदां पूर्णां कृतिं जुहुयात् ॥ तद्यथा । स्कवेणाज्यं
गृहीत्वा स्कचं समबिलान् पूरयित्वा तस्यां स्तुवा बिलं मूर्ध्वनिधाय पुनरथो बिलं निक्षि
प्य स्कवाये कुंकुमाक्षतं निधाय सव्यपाणिना स्कवस्कवमूले धृत्वा दक्षिणपाणि
ना स्कवंशं रवमुद्रया गृहीत्वा तिष्ठत्समपादं ऋजू कायः स्कवाग्रं न्यस्त दृष्टिः प्र
सन्नात्मा ॥ समुद्राद्गर्भं रित्येकादशर्चस्य सूक्तस्य वामदेव आपस्विष्टुषः ॥ अंत्या
जगती पूर्णां कृतौ विनियोगः ॥ समुद्राद्गर्भं रित्युमं उदारत् ॥ १ ॥ स्वाहेति पठेत्

पूर्वपरिमितधारां संततां स्क्रवेण सशेषैः कृत्वा अद्भ्य इदं नमो मेत्युदित्युक्त्वा विज्योतिषे त्व
 स्य जागतो वषो मिस्त्रिष्टुप् ॥ विज्योतिषा हृता मात्यमिः स्वरः १ इत्यनेन तथैवावशिष्टं
 त्वा अग्नये इदं नमो मेत्युक्त्वा विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति संस्त्रा वद्धत्वा विश्वेभ्यो देवेभ्य इदं नमो
 ततः स्तुलकान्तामिदं शकलान्यदिः प्रोक्ष्याग्नौ प्रहेरेत् ॥ पूर्णा इत्याद्ये इदं समूलं त
 प्रयोगपारिजातकारेण लिखितमपि दानां शिष्टां कुर्वति ॥ आथावभूतस्थानीयं पूर्णपा
 त्रं जलेन मार्जनं कुर्यात् ॥ तद्यथा ॥ पूर्वासादितं पूर्णपात्रमास्तीर्णे बर्हिषि दक्षिणे
 पाणिना निधाय स्रग्गंगादिषुंष्यदीप्तिं स्मरन् ॥ दक्षिणपाणिना स्पृशन् ॥ पूर्णमसि पूर्ण
 मेभूयाः स्रपूर्णमसि सुपूर्णमेभूयाः सदा सिसं मेभूयाः सर्वमसि सर्वं मेभूयाः अक्षिति

रसिमामेक्षेष्टा इति जपित्वा कुशाग्रेः प्रागादिपञ्चदिक्षु जलं मंत्रैर्यथा लिङ्गं सिञ्चेत् ॥ ते च मन्त्राः ॥
प्राच्यांदिशि देवास्तृत्विजो मार्जयन्तां दक्षिणस्थां दिशि मासाः पितरो मार्जयन्तां प्रतीच्यांदि
शि ग्रहाः पशवो मार्जयन्तां पुदीच्यांदि श्यामं ॐ षधयो वनस्पतयो मार्जयन्तां ऊर्ध्वायांदि शि यज्ञः
संवत्सरः प्रजापतिर्मार्जयन्तां मित्येकश्रुत्या पठन् ॥ प्रतिदिशं सित्वा कुशाग्रेः स्वशिरसि मार्जये
त् ॥ आपो अस्मानित्यस्य देवश्च वा आपस्त्रिष्टुप् ॥ मार्जने विविनियोगः ॥ आपो अस्मान्मातरः ॥
इदमापः सिंधुद्वीप आपो नुष्टुप् ॥ मार्जने ॥ इदमापः प्रवहत्युक् ॥ सुमित्रान आप ॐ षधयः
संतु इत्येतैर्मन्त्रांते मार्जनं कृत्वा दुर्मित्र्यास्तस्मै संतु यो रस्माद्दृष्टियं च वयद्विभ्रस्तहं मिदिति निश्चेत्

१४
वा

लोपायना

देशे कुराग्रैरपः सिंचेत् ॥ ततो ब्रह्माय जमानं वामपार्श्वे स्थितं पत्न्यं जलो पूर्णपात्रे स्तंजलं मादं प्रजाप-
रासि च यानः स पावरी स्तन ॥ समुद्रे वो निनया निस्वपाथो अपीथेति मंत्रमेकं श्रुत्या पत्न्या वाचयं-
स्वयं पठन् ॥ प्राङ्मुखं निषिच्य जलं स्तंजलेः पापायनोदार्थं मात्मानं पत्नीं च प्रोक्षयेत् ॥ पत्नी तज्जलं बर्हि-
षि निषिच्य ॥ अथ वा यजमान एव स्ववामपाणां वृत्तानि बर्हिषि निर्धाय तत्र दक्षिणपाणिना पूर्णपात्रमा-
दाय मादं प्रजामित्यनेन तज्जलं प्रत्यङ्मुखं निषिच्य ता आपः समुद्रं गच्छंतीति ध्यात्वा पाणि स्तंजले रा-
त्मानं पत्नीं च प्रोक्षयेत् ॥ ततः कर्तान्नेर्वायव्ये स्थितः संस्था जपेनोपतिष्ठेत् ॥ अग्ने त्वं न इति च तत्सृणां गौ-
पायना वा बंधुः सुबंधुश्च तबंधुर्विप्रबंधुश्चैकं चाक्षयः ॥ अग्निर्देवता द्विपदा विराट् छंदः ॥ अग्न्यपस्था-
ने विनियोगः ॥ ॐ अग्ने त्वं नो अंतमउत त्राता शिवो भवा वरूथ्यः ॥ इति द्वे सूक् ॥ ॐ वमेष्वरश्च मेयं

यजमानं

१४

त

देहिमेहव्यवाहनो नमो नमः॥ ततो ब्रह्मपूत्रैकस्त्वित्वा एतैरेवोपतिष्ठेत्॥ ततः कर्ता आचारात्॥ मा
नस्त्वोकेतिकुत्सोरुद्रोजगती॥ विभूतिगुहणे विनियोगः॥ ॐ मानस्त्वोकेतनयेमान आयोऋक्॥ इति
स्त्वविलपृष्टेन विभूतिगुह्यात्॥ आयुषं जमदग्नेरितिललाटे॥ कश्यपस्य व्याषमिति कंठे॥ अग
स्त्यस्य व्यायुषमिति नाभौ॥ यद्वेवानां व्यायुषमिति दक्षिस्त्र्यंशे॥ तन्मे अस्त्व्यायुषमिति दक्षिण
स्त्र्यंशे॥ सर्वमस्तु शतायुषमिति शिरसि धारयेत्॥ केचिन्नोपस्थानात्पूर्वं विभूतिधारणमाहु रिति॥
ततः कर्ता परिस्तरणानि विस्तृत्य अग्निं परित्यज्य सुहृदपरिषिच्य पुण्यादिभिरलंकृत्य नैवेद्यतांबूलंच
निवेद्य ब्रह्मणे यथोक्तदक्षिणां दक्षिणां वेदुत शेषघृतादिसाहिरण्यं दत्वा ब्रह्माभावेन्यस्मे ब्राह्मणा
यदद्यात्॥ पात्राणि च प्राक्षाल्य पूर्ववत्क्रमेण द्वंद्वं दत्वा बुतसृज्या यस्य स्मृत्येति श्रीविष्णुनत्वाचं

